

مقدمه

سابقه شوراهای شهر و روستا در ایران به دوره مشروطیت باز می گردد. آن زمانی که نمایندگان مجلس شورای ملی اول، تلاش کردند در برابر حملات مستبدان، « اختیاراتی برای نظارت مردم استان ها و شهرستان ها در اداره امور داخلی و نظارت بر کارهای استاندار و فرماندار خود در اصول قانون اساسی بگنجانند». (انور خامه ای، ۱۳۷۷: ۲۵)

این اصول در قانون انجمن های ایالتی و ولایتی (۱۲۸۶) بسط یافت. در این قانون پیش بینی شده بود انواع مشارکت مردم همانند مشارکت در مدیریت، تصمیم گیری، مشارکت مالی و ... تحقق یابد. این قانون اما هیچ گاه به اجرا در نیامد. چهار سال بعد از لغو این قانون لایحه جدیدی با عنوان قانون تشکیل شهرستان و استان به تصویب رسید که به انجمن های شهرستان و استان شخصیت حقوقی اعطا شده بود. « با استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران و گرایش شدید جامعه انقلابی به مردمی کردن امور، موضوع

شوراها حتی قبل از تدوین قانون اساسی در متن امور قرار گرفت ». (هاشمی، ۱۳۷۷: ۵۹۲)

در فصل هفتم قانون اساسی اصول یکصد تا یکصد و ششم، موضوع شوراهای اسلامی را به عنوان یکی از ارکان نظام جمهوری اسلامی تثبیت و به روشنی اداره امور شهرها به دست مردم و به اتکا و آراء عمومی ممکن دانسته است. اما برخلاف سایر ارگان های انتخاباتی اقدامی برای اجرای این قانون صورت نگرفت. هرچند پس از تصویب اولین قانون شوراهای اسلامی شهر و روستا در سال ۱۳۶۶ تا سال ۱۳۷۵ در پنج نوبت اصلاحات و تغییراتی در آن صورت گرفت، اما تا ۱۹ سال پس از انقلاب گامی عملی در اجرای آن برداشته نشد. دولت هفتم که با شعار تقویت پایه های دموکراسی نظام جمهوری اسلامی و آزادی های شهروندی و تأمین حقوق شهروندان روی کار آمد، شوراهای شهر و روستا را به عنوان یکی از نهادهای محلی، زمینه ای برای تمرین دموکراسی و تشکیل نهادهای مدنی می دانست. نخستین انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا بلافاصله بعد از انتخابات خبرگان در سال ۱۳۷۷، توسط وزارت کشور برگزار شد.

چنانکه در قرآن کریم (سوره شوری آیه ۳۸) آمده است شورا مبنای اصلی سلوک و رفتار متقابل مردم و به عنوان یکی از خصایص برجسته مومنان در ردیف اطاعت امر خدا و بر پا داشتن نماز قرار گرفته است.

همین توصیه قرآن (که مقدس ترین مرجع دینی مسلمانان به شمار می رود) به نهادی همچون شورای شهر این قابلیت را می دهد که در جامعه سنتی ایران که حرکت خود به سوی جامعه مدنی را آغاز کرده محملی برای تبادل آراء و همکاری گروه های متعدد سیاسی- اجتماعی، در عین اختلافات و تقویت حس تعهد و مسئولیت به جامعه باشد.

۱- طرح موضوع تحقیق

مشارکت از ملزومات دموکراسی است که آشکارترین نمود آن انتخابات است. انتخابات با رأی دادن مترادف گرفته می شود و رأی دادن جز با مشارکت مردم معنا نمی یابد. امروزه اهمیت انتخابات به آنجا رسیده که میزان حضور مردم در آن، ساده ترین شاخص سنجش دموکراسی و گاه مایه مباهات سران کشورهای است که مدعی دموکراتیک بودن هستند. با شکل گیری شوراهای اسلامی شهر و روستا یکی دیگر از زمینه های مشارکت در ایران که همانا مشارکت شهروندان در اداره امور شهرهاست فراهم شد. شورای اسلامی شهر و روستا، دعوتی صریح بود برای مشارکت عموم مردم در تصمیمات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی شهر یا روستایی که در آن زندگی می کنند.

نخستین دوره انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا در حالی برگزار شد که حدود ۲۰ سال از انقلاب و تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی گذشته بود و جایگاه این شورا برای بسیاری از ساکنان ایران بویژه جوانان تازه و ناآشنا بود.

با شکل گیری (تشکیل) این نهاد، گام دیگری در جهت تحقق دموکراسی در کشور برداشته شد تا مشارکت مردم به عرصه زمام داری کشور و مجلس محدود نماند و با کوچکتر شدن واحدهای انتخابی، مشارکت برای مردم ملموس تر شود. هنگامی که فرد در یک جامعه ۷۰ میلیونی در انتخابات مجلس یا ریاست جمهوری شرکت می کند رأی او تأثیر ناچیزی دارد و بنابراین علاقه و دلبستگی مردم به چنین مشارکتی نسبت به مسائل زندگی اش ناچیز خواهد بود، چرا که انسان اصولاً به مسائلی دلبستگی دارد که رابطه بلاواسطه ای با او داشته باشد و تأثیر آن را بلافاصله احساس کند. چرا که به عنوان مثال تغییر نمایندگان مجلس یا رئیس جمهور ممکن است بر وضعیت اقتصادی و اجتماعی اکثر افراد هیچ تأثیری

نگذارد. و شاید تنها تفاوت آن برای توده مردم در تفاوت نامی باشد که از رسانه ها با عنوان این مقامات می شنوند. از اینرو انگیزه های مشارکت دائماً دچار تزلزل و سستی است. اما تصمیمات شهری به لحاظ کوچک بودن حوزه تأثیر شهرداری و شورا برای ساکنان شهرها بلافاصله آشکار می شود.

بنابراین «تا زمانی که اندازه واحدهای سیاسی ملی به شدت کاهش نیابد، این واقعیت [که دمکراسی مشارکتی ناقص خواهد داشت] غیرقابل تفسیر خواهد بود». (هلد، ۱۳۶۹: ۳۹۴)

درواقع «در انتخابات ریاست جمهوری و مجلس، گرچه بخشی از شعارهای آزادی و دمکراسی و مشارکت عمومی محقق می شود. اما این شوراهای محلی است که می توانند ثمرات اجرایی دمکراسی را متوجه مناطق و حتی محلات نمایند». (هاشمی، ۱۳۷۷: ۵۹۵)

مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها یکی از الزامات زندگی شهری است و هنگامی محقق می شود که شهرنشینان نسبت به مکان و فضایی (اعم از جغرافیایی و سیاسی) که در آن به سر می برند احساس تعلق، وظیفه و مسئولیت داشته باشند. طبعاً با شرکت در اداره امور شهری یعنی با داشتن اختیار و حق دخالت در امور شهری، این احساس عینیت بیشتری خواهد یافت.

این مشارکت که با خود معنایی از عدم انحصار دارد با ورود عامه به نهاد تصمیم گیری، قدرت را به میان مردم می آورد. و این یعنی محدود تر شدن عرصه قدرت مرکزی که در راستای اهداف نظام جمهوری اسلامی، قرار دارد.

اما میزان و نحوه مشارکت تحت تأثیر عوامل متعددی قرار دارد که آگاهی و شناخت یکی از این عوامل است. به عبارت دیگر، برای شکل گیری کنش در هر فردی حداقلی از دانش لازم است تا در فرد احساس کنجکاوی و گرایش منفی یا مثبت نسبت به آن ایجاد کند. شناخت از حوزه انتخاب و زمینه ای که آن انتخاب از آن متأثر می شود تا حد زیادی انگیزه افراد را تحت الشعاع قرار می دهند. این شناخت ممکن است از طریق ارتباطات میان فردی یا وسایل ارتباط جمعی شکل بگیرد. که در مورد نهادهای سیاسی جدید این شناخت بیشتر از طریق صورت می گیرد.

« از آنجا که رسانه ها غالباً میان ما به عنوان دریافت کننده و آن بخش از تجربه بالقوه ای که خارج از ادراک یا تماس مستقیم ماست و نهادهای مختلف قرار می گیرند، ... تماس ما (با این نهادها) براساس شناختی است که از این رسانه ها گرفته ایم » (مک کوایل، ۱۳۸۵: ۸۳) و در نتیجه درک ما از گروه هایی که ما به آنها تعلق نداریم تا حدودی توسط رسانه های جمعی شکل می گیرد.

شوراها از جمله نهادهایی هستند که به دلیل نقش برجسته شان در اداره امور جامعه چه در زمان انتخابات و چه پس از آن بخش وسیعی از مطالب رسانه ها را به خود اختصاص داده اند. به ویژه در نخستین دوره برگزاری انتخابات و شکل گیری شوراهای اسلامی شهر و روستا، که نخستین بار انتخاباتی با این گستردگی با رویکردی محلی شکل گرفت.

هر بار که مردم مطلبی درباره انتخابات و شوراها و شهرداری، به عنوان مثال در مطبوعات می خوانند یک الگوی ذهنی جدید درباره آن رویداد پیدا می کنند. دیوید پالتز مفهوم الگوی ذهنی را بازنمایی تجربه می داند و تجربه نیز به هر رویدادی اطلاق می شود که مردم شاهد آن باشند، در آن مشارکت کنند یا درباره اش بخوانند.

« هدف یک گزارش خبری و نویسندگان آن، شکل گیری یک الگوی ذهنی خاص درباره آن گزارش در ذهن خوانندگان است ». (دیوید پالتز، ۱۳۸۰: ۱۵)

مطبوعات با توجه به ویژگیهایی همچون عمق تحلیل، گستردگی حوزه توزیع و تنوع دیدگاه ها، به همان نسبت رویکردهای متنوع تری نسبت به شوراها و یا سایر موضوعات اتخاذ می کنند و از این طریق الگوهای ذهنی آنها را شکل می دهند. دکتر معتمد نژاد در کتاب وسایل ارتباط جمعی شرح می دهد که « روزنامه ها در بسیاری زمینه ها هنوز بر سایر وسایل ارتباطی و خبری برتری دارند و مخصوصاً از لحاظ تحلیل و تشریح وقایع و تفسیر و بررسی عقاید و تنوع مطالب و حفظ اسناد تاریخی، تنها مأخذ و مرجع به شمار می روند ». (۱۳۸۶، ۱۸۷)

مطبوعات از جمله می توانند با طرح دیدگاه های منطبق با واقعیت در خصوص نهاد شورا و استفاده از نظرات کارشناسان این حوزه نقش آگاهی دهی خود را به خوبی ایفا کنند. بویژه با در نظر گرفتن نقش نهاد مطبوعات در فرایند اجتماعی شدن افراد، اهمیت این موضوع آشکار می شود.

مطبوعات عموماً در شرایطی که آگاهی بین شهروندان در مورد موضوعی ناچیز باشد نقش مهمی (در کنار صدا و سیما) در ایجاد شناخت در آنان خواهد داشت. اینکه به عنوان مثال موضوع شورای شهر دارای وجه مثبت یا منفی یا با حواشی امنیتی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی یا عمرانی جلوه داده شود تا حد زیادی به جهت گیری و رویکرد مطبوعات بستگی خواهد داشت. برگزاری سه دوره انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا زمینه ای را برای تحقیق در خصوص نگاه مطبوعات به این نهاد ایجاد کرده است.

بنابراین تحقیق حاضر درصدد بررسی تحول رویکرد مطبوعات به شوراهای شهر و روستا و انتخابات آن در سه دوره گذشته و دستیابی به پاسخ این پرسش است که مطبوعات با گرایشهای سیاسی مختلف چه رویکردی نسبت به شوراها و انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا بویژه در شهر تهران داشته اند. آیا بین دیدگاه های سیاسی مختلف انعکاس یافته در مطبوعات تفاوتی در ارائه چارچوب مفهومی که شورای شهر بر اساس آن معرفی می شود وجود دارد؟

۲- هدف تحقیق

در مرحله نخست، هدف این پژوهش بررسی این موضوع است که مطبوعات به عنوان یکی از ارکان دمکراسی نخست شورای شهر را در چه چارچوبی معرفی و دوماً جایگاه شورای شهر را با چه رویکرد و نگاهی تبیین کرده و نقش این نهاد در کدام یک از عرصه های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، عمرانی و یا مدیریت شهری در مطالب انتخاباتی چهار روزنامه آفتاب یزد، (به عنوان روزنامه منتسب به جناح چپ)، همشهری (روزنامه ارگان شهرداری که حساسیت خاصی نسبت به شورا دارد)، کیهان (روزنامه شاخص جناح راست)، ایران (روزنامه دستگاه دولت) در سه دوره برگزاری انتخابات شورای شهر برجسته شده است.

این تحقیق علاوه برهدف مذکور به دنبال اهداف ذیل نیز هست :

الف. شناسایی چارچوب ارائه مفهوم شورای شهر در هریک از روزنامه ها در سه دوره مورد بررسی

- ب. شناسایی مهمترین موضوع متن در روزنامه ها و دوره های مورد بررسی
- پ. شناسایی محور اصلی مطالب انتخاباتی منتشر شده در روزنامه ها و دوره های مورد بررسی
- ت. شناسایی مهمترین ویژگی مورد تأکید در خصوص کارکرد و قابلیت شوراها در روزنامه ها و دوره های مورد بررسی
- ث. شناسایی مفاهیم برجسته شده در ارتباط با شورای شهر در روزنامه ها و دوره های مورد بررسی
- ج. شناسایی جهت گیری کلی مطالب انتخاباتی مربوط به شورای شهر

۳- فرایند تاریخی موضوع تحقیق

مشارکت به مفهوم مدنی و مشارکت شهروندی در تاریخ معاصر در اغلب کشورها پس از ویرانی های جنگ جهانی دوم آغاز شده است. این مشارکت در کشورهای صنعتی جهان در قلمرو اقتصادی و صنعتی آغاز شد. پیش از آن هم با شکل گیری دولتهای ملی جهان شاهد تشکیل مجلس نمایندگان ملی بود و مشارکت شهروندان در اداره حکومت از طریق نمایندگان بود. اما برای تحقق دموکراسی به هیچ وجه کافی نبود و در نتیجه کشورهایی که برای تحقق دموکراسی واقعی تلاش می کردند با پذیرفتن اصل عدم تمرکز جغرافیایی اعمال قدرت، آنرا از طریق شوراهای محلی و مردم محقق کردند. چنانکه ماده ۷۲ قانون اساسی در فرانسه، مواد ۱۳۷ قانون اساسی به بعد در اسپانیا، ماده ۱۱۸ قانون اساسی بلژیک و ماده ۱۱۴ قانون اساسی به بعد در ایتالیا به شوراهای محلی اختصاص دارد (هاشمی، ۱۳۷۷: ۵۹۵) و در اروپا انتخابات محلی برای انتخاب شهردار و شورای شهر اهمیتی هم ردیف انتخابات سیاسی و ملی پیدا کرده و مردم در این مورد خود را بسیار مسئول می دانند. (اطلاعات، ۲۷ خرداد ۱۳۸۰)

در امریکا هم که از ۵۱ ایالت تشکیل شده است دو گونه نظام مدیریت شهری بر حسب ضعیف و قوی بودن شهردار بسته به رابطه او با شورای شهر دیده می شود. در الگوی شهردار قدرتمند، مدیریت شهری تقریباً در اختیار کامل اوست و حتی می تواند رؤسای سازمانهای شهرداری را منصوب کند اما شورای شهر حق نظارت بر جریان امور را دارد و در الگوی شهردار ضعیف، اداره امور شهر بر عهده کمیسیونها و

هیأتی است که اعضای آنها یا منتخب مردم هستند یا شورای شهر آنها را انتخاب کرده است. (اطلاعات، ۲۷ خرداد ۱۳۸۰: ۹)

در ایران انجمن بلدی، آغازگر مشارکت مردم در اداره شهرها شد. قانون انجمن بلدی در سال ۱۲۸۶ تصویب شد. براساس این قانون اعضای انجمن بلدی را ساکنان شهر و به مدت ۴ سال انتخاب می کردند. تعداد اعضای این انجمن در شهرهای کوچک ۱۶ نفر، در شهرهای متوسط ۲۰ نفر و در شهرهای بزرگ ۳۰ نفر بود. البته اجرای این قانون ظاهراً به دلیل بی تناسبی آن با شرایط آن موقع جامعه ایران که جمعیت شهرنشین هنوز به ۳۰ درصد هم نرسیده بود، به شکست انجامید. از سال ۱۳۰۰ انجمن های شهرستان و استان قسمتی از امور مربوط به مردم را به عهده داشتند.

سرانجام در چهارم مرداد ۱۳۲۸ قانون تشکیل شهرداری، انجمن شهر و قصابات به تصویب مجلس رسید و کلیه قوانین گذشته را لغو کرد. در این قانون از شهرداری به جای بلدی و از انجمن شهر به جای انجمن بلدی نام برده شد. در سالهای ۱۳۳۱ و ۱۳۴۲ اصلاحیه هایی بر این قانون گذشت که از اختیار انجمن های شهر در انتخاب شهردار کاسته شد. اما در سال ۱۳۴۵ بار دیگر انتخاب شهردار به عهده انجمن شهر گذاشته شد.

۴- ضرورت و اهمیت موضوع تحقیق

در آستانه انتخابات سال ۱۳۷۶، جناح اصلاح طلب، ضرورت جلب مشارکت عموم در گستره ای وسیعتر و توزیع قدرت را مطرح کرد. این جناح، مشارکت در انتخابات و تشکیل شوراها را مهمترین ابزار تحقق مردم سالاری و زمینه ای برای توسعه سیاسی می دانست. آن طور که حسین بشیریه جامعه شناس معاصر می نویسد: « هرچه دامنه مشارکت سیاسی گسترده تر شود و موانع کمتری بر سر راه مشارکت وجود داشته باشد می توان گفت که نظام سیاسی توسعه یافته تر است.» (۱۳۷۷: ۱)

به عبارت دیگر هرچه تعداد نهادهای انتخابی بیشتر باشد موانع مشارکت کمتر است، شرکت در اداره شهر در یک نظام دمکراتیک از جمله حقوق طبیعی هر شهروند محسوب می شود که بهترین راهکار تحقق آن تشکیل شورای شهر است.

مردم ایران در سابقه تاریخی خود، در جامعه روستایی و عشایری مشارکت سنتی را در برگزاری مراسم مختلف عروسی، عزا یا تولید محصول از طریق بنه (همکاری در آبیاری مزارع)، استفاده از یک چراگاه برای خانواده یک طایفه و ... تجربه کرده بودند. این همکاری ها که غالباً دلایل اقتصادی داشت با شهرنشین شدن افراد تا حد زیادی از بین رفت چرا که از مختصات زندگی شهری استقلال اقتصادی بود. رشد شهرنشینی در ایران هم که با خودکامگی شاه همزمان بود، زمینه ای برای مشارکت نهادینه و مدنی فراهم نکرد. پس از گذشت سالها از شهرنشینی که فرهنگ مشارکت شهری در ایران مغفول ماند، اکنون جلب مشارکت با موانع درونی و نیز زیر ساختی بسیاری مواجه است. یکی از مهمترین این موانع فقدان فلسفه ای است که زیرساختی برای تلاشهای مشارکت جویانه فراهم کند « و فهم آن را آسان گرداند و به آن تعهد بیفزاید ». (مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری، ۱۳۸۰، ۱۰۲)

پرداختن به موضوعات مرتبط با شهر و تبیین نقش، ویژگی و کارکردهای نهاد شورای شهر در مطبوعات بخشی از مفاهیم مرتبط را مطرح می کند و شهروندان از قابلیت ها، اختیارات و وظایف چنین نهادی آگاه می شوند. طرح این موضوعات بویژه از سوی کاندیداها و جناحهای سیاسی مختلف که به طرح شعارها، مصاحبه، سخنرانی، درج مقاله و تحلیل دیدگاه های خود در این ارتباط می پردازند به شکل گیری الگوی ذهنی خاصی در بین مخاطبان منجر می شود که این الگو نیز مرتباً تحت تأثیر اطلاعات، آگاهی و دانشی است که یا از قبل در ذهن مخاطب بوده یا از طریق همان رسانه ها به وی انتقال یافته است. بنابراین در حالی که در جریان انتخابات احزاب و گروه های سیاسی در تلاشند تا جریان اخبار و اطلاعات را به نفع خود اداره کنند، اهمیت نوع اطلاعاتی که در خصوص نهادی نو پا در جامعه مانند شورای شهر به مخاطبان انتقال می یابد، از جهت تأثیری که در شکل گیری دیدگاه ها و نگرش نسبت به آن موضوع دارد، دو چندان خواهد بود.

از این رو بررسی مطبوعات در مدت تبلیغات قانونی انتخابات شورای شهر در سه دوره گذشته فرصت ارزیابی منسجم تر دیدگاه ها نسبت به این نهاد را فراهم کرده و گامی در جهت بررسی زیر ساخت های ایجاد شده در خصوص مشارکت شهروندی از سوی مطبوعات به عنوان تحلیلی ترین رسانه است.

در ظاهر به نظر می رسد هرکسی در ایران با هر دیدگاهی مشارکت را مثبت می شمارد؛ اما این پذیرفتن مستلزم این نیز هست که مردم را شایسته اداره حکومت خود بدانیم نه اینکه فقط نخبگان را. اگر اعتقاد بر این باشد که در اداره امور کمال لازم است و این کمال تنها در نخبگان است نه توده مردم، آنوقت مردم فقط نیروی انسانی شرکت کننده در رأی گیری خواهند بود و نه تصمیم گیرنده و تأثیر گذار.

هر انتخاباتی در ایران پروژه دموکراسی و فرایند نهادینه شدن مردم سالاری را در جامعه ی ما تقویت می کند و این فرایند از بستر پیدایش گروه های مختلف و البته موضوعات و دیدگاه های مطرح شده در مطبوعات و سایر رسانه ها شکل می گیرد. بررسی مطبوعات در هنگام انتخابات به عنوان بستر دموکراسی جنبه دیگر اهمیت این پژوهش را مشخص می کند.

اینکه در تمام انتخابات موضوع انتخابات و برخی احزاب قوی برجسته می شود امری مسلم است اما اینکه موضوع انتخابات با چه قالب و مفاهیمی چارچوب بندی می شود چندان آشکار نیست. نتایج این پژوهش و تحقیقات دیگر در این باره می تواند بخشی از سوالها در ارتباط با چرایی عدم آگاهی مردم در خصوص نهادهای انتخابی و عقیم ماندن فرایند دموکراسی در ایران علی رغم تجربه های بسیار در تشکیل آنها و سالها مبارزات انتخاباتی که غالباً باید بستر ساز مردم سالاری باشد را پاسخ دهد.

۵- پیشینه تحقیق

مهمترین پژوهشی که تا کنون در کشور در زمینه شورای شهر انجام گرفته، پژوهش در الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرهاست که در سال ۱۳۷۹ در سه شهر ایران اجرا شد.

این تحقیق به وسیله مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری وزارت کشور با همکاری پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس و با هدف بررسی زمینه ها و امکانات موجود برای بهره گیری از الگوهای مشارکتی در اداره امور شهرهای ایران انجام شده است. (علوی تبار، ۱۳۸۰: ۱۰۲)

به طور دقیق تر مطالعه فوق سعی کرده با شناخت وضع موجود و عوامل مؤثر بر مشارکت به طرح ریزی الگوی خاصی که در زمینه مشارکت در ایران وجود دارد دست یابد. محور این پژوهش در واقع مشارکت شهروندان بوده، بنابراین دو نظریه مشارکتی و رفتاری در این بررسی مورد استفاده قرار گرفت. تحقیق

انجام شده در شهرها منجر به ایجاد تئوریهایی شد که بر دو متغیر احساس بی قدرتی و هزینه فایده مشارکت تأکید دارند.

براساس نتایجی که از مطالعه آگاهی ها، گرایش ها و رفتارهای شهروندان در زمینه مشارکت به دست آمد، افزایش سطح تحصیلات، سن، تعلق به فرهنگ اکثریت، ادغام در فرهنگ اکثریت، اشتغال در بخش دولتی و عمومی موجب کاهش احساس بی قدرتی شهروندان و در نتیجه مشارکت بیشتر آنان می شود. (علوی تبار، ۱۳۷۸: ۱۲) همچنین با بزرگ تر شدن شهرها گرایش به مشارکت کمتر و با افزایش روابط اخلاقی و سنتی گرایش به مشارکت بیشتر می شود.

این پژوهش به دلیل پرداختن به موضوع شورای شهر که برای نخستین بار در چنین سطحی و با رویکرد مشارکت شهروندان صورت گرفته حائز اهمیت است اما کاستی هایی نیز در خود دارد. از آنجا که این تحقیق با پشتوانه دولت و از سوی عالی ترین مرکز مطالعات شهری دولت انجام گرفته است بهتر بود برای آنکه نتایج قابلیت تعمیم بیشتری داشته باشد نمونه گیری دقیق تر و در همه استانهای کشور صورت می گرفت.

به علاوه با توجه به شرایط کشور به نظر می رسد متغیرهای مربوط به نگرش سیاسی اجتماعی شهروندان عامل مهمی در مشارکت ایرانیان باشد در حالی که این تحقیق متغیرهای شخصی و فرهنگی قومی را بررسی و از سایر جنبه ها خلأ موجود در ارتباط با دلایل شرکت یا عدم شرکت در انتخابات شورای شهر را بی پاسخ گذاشته است.

اما در ارتباط با موضوع نقش مطبوعات در انتخابات شورای شهر، تنها یک پژوهش آن هم در قالب پایان نامه صورت گرفته که مربوط به دوره کارشناسی ارشد آقای امید صدیق است که در سال ۱۳۸۷ در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی انجام شده است.

این پژوهش با عنوان دقیق نقش مطبوعات محلی فارس در سومین دوره انتخابات شورای شهر شیراز به بررسی تأثیر فعالیت چهار روزنامه بر نتایج انتخابات شیراز می پردازد.

محقق در این پژوهش با بررسی اخبار انتخاباتی از یک ماه مانده به روز رأی گیری ۴۱۳ مطلب را گردآوری و مورد تحلیل محتوا قرار داده است. نتایج این تحلیل نشان می دهد روزنامه های شیراز نقش چندانی در تأثیر گذاری بر نتیجه انتخابات سومین دوره شوراهای اسلامی شهر شیراز ایفا نکرده اند. به عنوان مثال میزان پوشش خبری روزنامه ها له یا علیه یک کاندیدا نتوانسته بر میزان آراء به دست آمده هر یک از کاندیداها تأثیری بگذارد.

اجرای پایان نامه یاد شده می تواند آغازگر اجرای پروژه های مشابه در سایر استانهای کشور به منظور دسترسی به نتیجه گیری صحیح از نقش مطبوعات محلی در انتخابات شوراها و رویدادهای سیاسی مشابه باشد. ضعف تئوریک و چارچوب مفهومی این پروژه از نقاط منفی آن بوده است.

پژوهش دیگری که در زمینه شورای شهر اجرا شده، به بررسی عوامل مؤثر بر کاهش تمایل به مشارکت سیاسی و اجتماعی شهروندان کرد در انتخابات دومین دوره شوراها اختصاص دارد. این تحقیق در قالب پایان نامه به مطالعه موردی شهر سنندج با هدف آگاهی و شناخت نسبت به نگرش افراد نسبت به اثرگذاری فعالیتهای سیاسی اجتماعی در زندگی اجتماعی و فردی شان انجام و توسط مختار اسدی در پاییز ۸۴ در دانشکده علوم اجتماعی در گروه پژوهشگری ارائه شده است.

در این تحقیق ۳۹۹ نفر به روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای انتخاب و به پرسشنامه های مربوط به موضوع تحقیق پاسخ دادند.

۶- پرسشهای تحقیق

۶-۱- پرسشهای اصلی

روزنامه های مورد بررسی مطالب مربوط به انتخابات شورای شهر و را در چه چارچوب و ساختاری ارائه می کنند؟

۶-۲- پرسشهای فرعی

۱- آیا بین روزنامه ها و دوره های مورد بررسی از نظر چارچوب ارائه مفهوم شورای شهر تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۲- آیا بین دوره های مورد بررسی در هر یک از روزنامه ها تفاوت معنی داری از نظر چارچوب ارائه مفهوم شورای شهر وجود دارد؟

۳- آیا بین روزنامه ها و دوره های مورد بررسی از نظر مهمترین موضوع متن تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۴- آیا بین دوره های مورد بررسی در هر یک از روزنامه ها از نظر مهمترین موضوع متن تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۵- آیا بین روزنامه ها و دوره های مورد بررسی از نظر موضوع مطرح شده در تیتر تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۶- آیا بین دوره های مورد بررسی در هر یک از روزنامه ها از نظر موضوع تیتر تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۷- آیا بین روزنامه ها و دوره های مورد بررسی از نظر محور اصلی محتوا تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۸- آیا بین دوره های مورد بررسی در هر یک از روزنامه ها از نظر محور اصلی محتوا تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۹- آیا بین روزنامه ها و دوره های مورد بررسی از نظر جهت گیری کلی مطلب تفاوت معنی داری و جود دارد؟

۱۰- آیا بین دوره های مورد بررسی در هر یک از روزنامه ها از نظر جهت گیری کلی مطلب تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۱۱- آیا بین روزنامه ها و دوره های مورد بررسی از نظر کارکرد ذکر شده برای شورا تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۷- علت انتخاب روزنامه های مورد بررسی

برای اجرای این پژوهش لازم بود روزنامه هایی انتخاب شوند که یا دارای گرایش سیاسی خاصی بوده و در یکی از گروه بندی های سیاسی رایج جای بگیرند یا به فراخور اهدافی که از انتشار آن انتظار می رود در انتشار مطالب مربوط به شورای شهر حساسیتی داشته باشند. بدین ترتیب با مشورت با چهار نفر از اساتید ارتباطات با توجه به خط مشی و نوع مدیریت روزنامه های بررسی شده این روزنامه ها انتخاب شدند

- ۱- روزنامه کیهان به عنوان روزنامه کاملاً دست راستی در جناح بندی های سیاسی.
- ۲- روزنامه ایران به عنوان روزنامه ارگان دولت جمهوری اسلامی که همواره با تغییر دولت، خط مشی سیاسی اش تغییر یافته است.

- ۳- روزنامه آفتاب یزد به عنوان روزنامه ای که ضمن آنکه بیشترین گرایش به جناح چپ را دارد تاکنون انتشار آن حداقل در دو دوره برگزاری انتخابات شورای شهر دوام داشته است.
- ۴- روزنامه همشهری با توجه به اینکه از سوی شهرداری تهران منتشر می شود انتظار می رود حساسیت بیشتری نسبت به شورای شهر داشته باشد.

- ۵- از آنجا که در بین روزنامه های منتسب به جناح چپ هیچ روزنامه ای که در هر سه دوره برگزاری انتخابات منتشر شده باشد وجود نداشت و آغاز انتشار روزنامه آفتاب یزد نیز پس از برگزاری نخستین دوره شورای شهر بوده است روزنامه سلام به جای روزنامه آفتاب یزد در دوره اول انتخابات شورای شهر تحلیل محتوا شد.

مقدمه

فصل دوم تحقیق به مطالبی اختصاص دارد که برای توضیح پژوهش و درک دستورالعمل تحقیق لازم است. ابتدا مفاهیم اصلی به کار رفته در تحقیق به ترتیب دموکراسی، انتقاد به دموکراسی، مشارکت سیاسی، مشارکت سیاسی در ایران و شورای شهر معرفی و شرح داده شده است. مطالب نظری مربوط نظیر ارتباطات سیاسی، مبارزات انتخاباتی، تأثیر رسانه ها بر انتخابات به علاوه شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی دوره های مورد بررسی نیز در سالهای ۱۳۷۷، ۱۳۸۱ و ۱۳۸۵ با در نظر گرفتن فضای غالب رسانه ای در بخش دوم توضیح داده شده است. سپس در بخش سوم تئوری های به کار رفته برای آزمون تحقیق آورده شده است. با توجه به تلاش محقق برای جلوگیری از طول و تفصیل زیاده از حد سعی شده تنها نظریه هایی که در تحقیق حاضر به کار رفته توضیح داده شود به این ترتیب برجسته سازی، فرایند برجسته سازی، برجسته فرستی، اولویت گذاری و نهایتاً چارچوب بندی شرح داده شده است. در نهایت چارچوب نظری با طرح دو فرضیه پایان بخش این فصل است.

بخش اول: چارچوب مفهومی

۱-۱- دموکراسی^۱

مفهوم دموکراسی در اندیشه های سیاسی سیر تاریخی ای با مفهوم مشارکت شهروندان در تصمیم گیری از دوره یونان باستان سپس افول تقریباً دو هزار ساله و سرانجام « ظهور دوباره و تدریجی مفاهیم دموکراتیک از اواخر قرن شانزدهم و مبارزه لیبرالیسم علیه جباریت و حکومت مطلقه و تدوین دوباره اندیشه دموکراسی در اواخر قرن هجدهم و نوزدهم » را پشت سر گذاشته است. (هلد، ۱۳۶۹: ۱۸)

^۱ Democracy

اندیشه دموکراسی با ظهور مجدد از قرن هفدهم تاکنون، مهمترین مباحث مربوط به نوع نظام سیاسی را به خود اختصاص داده است. دیوید هلد^۲ یکی از موثرترین اندیشمندان سیاسی، در مدلهای دموکراسی جامع ترین بررسی را در این باره انجام داده است.

وی، دموکراسی را واژه ای یونانی می داند که « در قرن شانزدهم از طریق واژه فرانسوی دموکراتی^۳ وارد زبان انگلیسی شد. « دموکراسی از واژه دموکراسیا مشتق شده که ریشه های آن دو واژه ی دمو (به معنی مردم) و کراتوس (به معنی حکومت) است. (هلد، ۱۳۶۹: ۱۴)

براین اساس شاید در ساده ترین تعریف دموکراسی را بتوان "حکومت مردم بر مردم به وسیله مردم" تعریف کرد. کوهن توضیح می دهد چون در دموکراسی « کلیه افراد در تبیین خط مشی سیاسی برای کل اجتماع شرکت دارند » حکومت به دست خود مردم توصیف شده است. (کوهن، ۱۳۷۳: ۲۶)

اما بحث در خصوص نحوه تحقق چنین نظامی، ابزار آن، منبع مشروعیت نظام نشأت گرفته از این مفهوم و امکان عملی کردن آن با توجه به گستردگی جوامع پیچیده ترین بحثهای فلسفی و سیاسی را در پی داشته است.

دیوید هلد خود درباره اجزاء تعریف فوق خاطر نشان می کند درباره هر جزئی از این عبارت: حکومت، حکومت به وسیله مردم و مردم سوالاتی می تواند مطرح شود: (آنتونی گیدنز، ۱۳۷۹: ۳۴۳)

درباره مردم:

۱- چه کسانی را باید به عنوان مردم در نظر گرفت؟

۲- چه نوع مشارکتی برای آنها در نظر گرفته شده است؟

۳- چه شرایطی راهبر به مشارکت است؟

درباره حکومت:

۱- دامنه حکم راندن تا چه اندازه باید گسترده باشد؟

^۲ David Held

^۳ Democratie

۲- آیا حکم راندن می تواند تصمیمات اداری روز به روز را که حکومتها باید اتخاذ کنند در برگیرد، یا تنها باید به سیاستگذاریهای مهم مربوط شود؟

در مورد حکومت به وسیله :

۱- آیا از حکومت مردم باید اطاعت شود؟ جایگاه الزام و مخالفت چیست؟

۲- آیا شرایطی وجود دارد که در آن بعضی از مردم (اگر معتقد باشند که قوانین موجود غیرعادلانه است) باید خارج از قانون عمل کنند؟

۳- تحت چه شرایطی اگر این شرایط وجود داشته باشد، حکومتهای دمکراتیک باید علیه کسانی که احیاناً با سیاستهای آنها موافق نیستند زور به کار ببرند؟

کارل کوهن می گوید : «دمکراسی حکومت جمعی ای است که در آن، از بسیاری لحاظ، اعضای اجتماع، به طور مستقیم یا غیرمستقیم در گرفتن تصمیمهایی که به همه آنها مربوط می شود شرکت دارند یا می توانند شرکت داشته باشند». (کوهن، ۱۳۷۳: ۲۷)

تاتو ونهانن^۴ (9-6:1990)، یکی از اندیشمندانی که بیشترین پژوهشهای مربوط به دمکراسی را در دو دهه گذشته انجام داده دمکراسی را نظامی سیاسی معرفی می کند که «در آن گروه های اجتماعی و ایدئولوژیک مختلف مجازند تا برای قدرت سیاسی با هم رقابت کنند و بدین وسیله دارندگان قدرت نهادی توسط مردم انتخاب شوند و در قبال مردم پاسخ گو باشند».

در این تعریف بیشتر بر رقابت سیاسی ، مشارکت مردمی و پاسخگو بودن تأکید شده است، بر اساس تعریف دایاموند^۵، لینتر^۶ و لیپست^۷ (۱۹۸۹)، دمکراسی یک ویژگی دیگر نیز دارد، که در آن حقوق مدنی و سیاسی شهروندان مطابق آنچه در قانون تصریح شده محترم شمرده می شود. با پایان قرن بیستم، دمکراسی رایج ترین نظام سیاسی جهان معاصر شده بود و تقریباً هیچ حاکمیتی در

⁴ Van hanen, Tatu

⁵ Diamond

⁶ Linz

⁷ Lipset

دنیا یافت نمی شد که ادعای دموکراتیک بودن نداشته باشد «حتی در کشورهایی که شیوه زندگی دموکراتیک برقرار نبود». (بشیریه، ۱۳۸۱: ۱۵)

امروزه هر حکومتی برای ثابت کردن مشروعیت خود، خود را دموکراتیک می خواند. به عبارتی دموکراسی حول و حوش زندگی سیاسی نوین "فضایی از مشروعیت" ایجاد می کند. «فرامین، قوانین، سیاستها و تصمیمات در صورت دموکراتیک بودن منصفانه و مناسب قلمداد می شوند». (هلد، ۱۳۶۹: ۱۳) حتی در میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی رعایت دموکراسی به عنوان یکی از مؤلفه های رعایت حقوق بشر در جوامع و «لازمه کسب مشروعیت از لحاظ بین المللی شده است». (بشیریه، ۱۳۸۴: ۹۳)

این نوع حکومت در یک تقسیم بندی کلی به مستقیم و مشارکتی تقسیم می شود (هلد، ۱۳۶۹: ۱۸).

نوع اول دموکراسی تنها در دوره یونان باستان و شاید در برخی جوامع کوچک امروزی که در همه تصمیمات از مردم نظرخواهی می شود، دیده شده است. دموکراسی های عصر جدید از جمله در ایران از نوع مشارکتی آن هم از نوع نمایندگی و «مبتنی بر انتخاب نماینده و وکیل هستند». (توحید فام، ۱۳۸۱: ۲۷۶)

در این نوع دموکراسی، از آنجا که حضور همه شهروندان در تصمیم گیری برای جامعه ممکن نیست مردم از طریق ساز و کار انتخابات، عده ای را به نمایندگی از خود «به قدرت و مقام تصمیم گیری می رسانند» (همان: ۲۸۴)

جان استوارت میل^۸ یکی از نخستین اندیشمندان حوزه آزادی و دموکراسی معتقد بود که حقیقت را نمی توان «به صورت عینی، مطلق و کلی دریافت» پس هر معرفتی حاصل تعامل به شمار می رود و در نتیجه دموکراسی تنها نظام معقول ممکن است. (بشیریه، ۱۳۸۱: ۱۹۲)

توماس جفرسون^۹ بنیانگذار امریکا و سومین رئیس جمهور امریکا نیز برای اثبات اینکه دموکراسی بهترین نوع حکومت است این استدلال را مطرح کرده است که از آنجا که افراد نمی توانند به طور

^۸ John Stewart mill

^۹ Thomas Jefferson

مستقیم بر خود حکومت کنند» پس به طریق اولی نمی توانند بر دیگران هم حکومت کنند ... و اگر توجیهی برای حکومت هست، اول برای دموکراسی است.» (همان)

بشیریه هم در دفاع از دموکراسی بویژه دموکراسی نمایندگی معتقد است از آنجا که در دموکراسی مردم در انتخاب نمایندگان خود آزاد هستند، «پس از قوانینی اطاعت می کنند که خود وضع کرده اند.» (همان: ۱۹۳) و در این اطاعت هم کمال رضایت را دارند. و با توجه به اینکه فرض اصلی در چنین نظامی دوره ای بودن قدرت است پس کسانی که در یک دوره نمایندگی نزدیک به خود را در بین منتخبان نمی بینند احتمالاً در دوره ی بعد نتیجه مورد نظر خود را خواهند دید.

درباره دموکراسی تاکنون تعاریف متعددی ارائه شده و در هر کدام عناصری از دموکراسی نیز مورد توجه قرار گرفته است. بیشترین مناقشه بر سر دموکراسی هنگامی است که بحث در خصوص سنجش میزان دموکراتیک بودن نظام های سیاسی مطرح شود. هر اندیشمندی در هر تعریف بخشی از واقعیت دموکراسی را اشاره کرده که در بالا نیز آورده شد. اما مهمتر از این مناقشات بحث درباره شرایط گذار به دموکراسی و بحث بر سر این موضوع است که چگونه می شود که نظام های سیاسی حرکت به سوی دموکراتیک شدن را آغاز می کنند.

کتاب تقدیر مردم سالاری مراحل دموکراسی را به این ترتیب بر شمرده است (شهبازی، ۱۳۸۰: ۳۴)؛

- ۱- سقوط دولت خودکامه ۲- انتقال به دموکراسی ۳- تثبیت دموکراسی ۴- بلوغ و کمال سیاسی دموکراتیک.

با توجه به اینکه جامعه در مرحله ی انتقال به دموکراسی دستخوش رویدادهای غیرقابل پیش بینی و نتایج ناخواسته ای است « هر آن خطر بازگشت حاکمیت سلطه وجود دارد»، مرحله تثبیت دموکراسی که اغلب با « تحکیم و نهادینه سازی » معادل انگاشته می شود ممکن است « دهه ها و نسل ها به طول انجامد » در این مرحله شاهد شکل گیری نهادهای عمومی که زمینه مشارکت عمومی را تضمین می کند خواهیم بود. اهمیت شکل گیری این نهادها و تعداد حوزه هایی که مشارکت مردم به آن وارد می شود بدون شک از مهمترین مراحل ظهور و تثبیت دموکراسی است.

تلاش برای حاکمیت دموکراسی در ایران از انقلاب مشروطه آغاز شده است، اما همچنان در مرحله گذار باقی مانده است، آنگونه که بشیریه در مقدمه کتاب تقدیر مردم سالاری تشریح کرده است « می توان گفت نظام سیاسی در این کشور در کل قرن بیستم در وضع بحرانی گذار از نظام های سیاسی غیر دموکراتیک به نظام سیاسی دموکراتیک بوده است ». (همان: ۵)

در این میان مردم ایران با مؤلفه های بسیاری از نظام دموکراسی حداقل در اسم و گاه در عرصه های انتخاباتی از جمله قانون گرایی، مشارکت سیاسی، عقل و تساهل، نوگرایی و قرائت دموکراتیک از دین و ... آشنا شده اند و چه بسا در مقاطعی آنرا کاملاً درک کرده اند، اما گفتمان دموکراسی «اغلب در حوزه مقاومت باقی مانده است». (همان: ۷)

بشیریه (۱۳۸۱:۲۱۳) استقرار دموکراسی را « مستلزم تحول در ساختار و روابط قدرت نسبی » می داند و شرط اصلی تداوم آن را هم این می داند که هیچ گروهی جز نمایندگان منتخب مردم حق حکومت و تصمیم گیری نداشته باشند.

به نظر می رسد تحول در ساختار هم نیازمند حضور در قدرت است: «هر گفتمانی برای آن که هژمونیک شود نیازمند پایگاهی در قدرت است که گذرا نباشد و دوام آورد ... استمرار در پایگاه قدرت هم نیازمند بسط آن پایگاه و این نیز خود مستلزم گسترش هرچه بیشتر دامنه ائتلاف و همکاری نیروهای حامی آن گفتمان است ». (شهبازی، ۱۳۸۰: ۸)

از سال ۱۳۷۶ با مسلط شدن گفتمان اصلاح طلبی، جامعه ایران در مرحله گذار به مردم سالاری قرار گرفته است.

گذار به مردم سالاری به طور خلاصه دو بعد دارد « یک حکومتی، و دوم اجتماعی. بعد حکومتی: ۱- تشکیل حکومت انتخابی و پاسخگو، ۲- رقابت آزاد و عادلانه میان نیروها و احزاب سیاسی. بعد اجتماعی: ۱- برخورداری مردم از حقوق سیاسی و آزادی های مدنی ۲- وجود و فعالیت انجمن ها و نهادهای جامعه مدنی ». (بشیریه، ۱۳۷۸: ۱۴)